

HISTORISK TIDSKRIFT
(Sweden)

122:2 • 2002

Kortare recensioner

Christer Jönsson, Sven Tägil & Gunnar Törnqvist, *Organizing European Space*, SAGE Publications, London 2000. 216 s.

I ett avsnitt av TV-serien *Yes, Minister* förklarar den alltid lika pragmatiska sekreteraren sir Humphrey varför det är så viktigt att Storbritannien för en aktiv politik inom EG:s ramar. Den brittiske premiärministern har precis fått det franska "Napoleonpriset" för att genom sin EG-politik ha gjort mer för att ena Europa än någon person har gjort sedan Napoleon ("that is, if you count out Hitler..."). Men, förklarar Sir Humphrey för sin oupplyste minister, fransoserna har fått det helt om bakfoten. Vi har inte alls försökt ena Europa! Tvärtom! Vi har gått med i EG uteslutande för att kunna jävlas! Nu kan vi hetsa tyskar, fransmän, italienare och spanjorer mot varandra i konflikt efter konflikt.

Den europeiska scenen är i detta fall en kabinettspolitisk stormaktsteater där aktörerna utgörs av stater. EU är en av många scener där staterna drabbar samman för att bråka med varandra. Så föreställer sig ännu många av oss instinktivt vår omvärld. Huvuddelen av våra TV-serier, filmer, romaner, serietidningar och övriga kulturella produkter skildrar ett samhälle i vilket staterna (=aktörerna) tas för givna. Däremot tas inte det geografiska Europa för givet. Den världsdelen som sir Humphreys britter skall hitta på ofog med är endast det klassiska Västeuropa, den katolsk-protestantiska kulturkretsen. Öster därom ligger Asien.

Eftersom dessa typer av politisk-geografiska schabloner är så förment självklara i vardagslivet har de inte sällan även blivit förment självklara inom ramen för teoretiska modeller. Det gäller inte bara historia utan även statsvetenskap, vissa grenar inom geografi, m fl discipliner. Och det är ett problem. Tillvaron är betydligt mer komplex, och för att utvecklas måste vetenskaperna erkänna faktum.

Så, ungefär, skulle man kunna beskriva bakgrunden till boken *Organizing European Space*, skriven av statsvetaren Christer Jönsson, historikern Sven Tägil och geografen Gunnar Törnqvist. Deras uttryckliga syfte är att visa på den ständiga förändring och den brokiga variation som har rått och råder på det rumsliga planet i det historiska Europa, från antiken till framtiden. Om det finns fiender i boken, så är det de enkla statsfokuserade forskningsmodellerna. Boken mynnar ut i en plädering för teoretisk komplexitet, för applicerandet av en mängd sinsemellan olika modeller på det att forskaren skall kunna förstå verkligheten. Det handlar inte bara om stater utan också om regioner, nätverk, städer, furstendömen och andra företeelser som var och en rymmer en speciell uppsättning problem och frågeställningar.

Med tanke på bokens blygsamma storlek är det remarkabelt hur många goda idéer och heuristiska tankegångar den rymmer. Hoppet mellan århundraden, länder och teoretiska konceptioner blir ännu mer intressant genom det programmatiskt

tvärvetenskapliga upplägget. Redan i valet av centrala teman framgår interdisciplinarteten: historia bidrar med *identitet*, geografi med *territorium* och statsvetenskap med *organisation*. Det blir många bollar att hålla i luften samtidigt, men trion klarar mestadels av bedriften med bravur. *Organizing European Space* är en av de böcker som man med fördel läser mer än en gång, ett verk som inspirerar.

Likväl lider boken av betydande problem. Något annat hade varit underligt, med tanke på verkets såväl geografiskt som kronologiskt vittfamnande syfte. För äldre historia (särskilt antiken och medeltiden) är *Organizing European Space* otillräcklig vad beträffar författarnas egen målsättning: deras analys förmår inte tränga på djupet och effektivt bidra till förståelsen av det gamla Europa. Dilemmat bottenar i det sätt på vilket boken är konstruerad, i dess applicerande av speciella teoretiska modeller på ett flertal historiska epoker samt det sätt på vilket de olika vetenskaperna kompromissar med varandra om utrymme. Ett typiskt exempel är skildringen av Europas stadslandskap ur ett tvåusenårigt perspektiv (s 18ff), vilket för en nutida medeltidshistoriker ter sig högst besynnerligt. Det är för mycket av geografiska generaliseringar och formmässiga likheter, för litet av historisk analys av kvalitativa skillnader. Flertalet modeller i boken är dessutom utarbetade mot bakgrund av tidigmoderna och moderna scenarion, något som indirekt leder till att de utesluter centrala problemkomplex inom äldre skeden av historien. Dyliga brister märks både i bokens text och i dess referenser.

Som exempel kan anföras den omfattande antik- och medeltidshistoriska debatten om *frontier societies* (gränser/gränsland och deras funktion) samt debatten som subjektiv etnicitet (Geary, Pohl, m fl). Dessa aspekter är av stor vikt för just de problem författarna behandlar, men de lyser med sin frånvaro i boken. En mer djuplodande tolkning av de identitets- och funktionsmässiga skillnaderna mellan olika former för rumslighet i äldre tid hade varit önskvärd, exempelvis hur enskilda invånare i en medeltida stad identifierade sig med kyrkliga strukturer kontra militära och kommersiella. Den kyrkliga territoriebildningen kan aldrig likställas med den världsliga, även om territorierna ser liknande ut på en karta: det är den varierande folkliga uppfattningen av territorierna – deras legitimitet – som är väsentlig i det långa loppet. Här finns mycket forskning att tillgå, även om mycket tidig medeltid, men den har inte avsatt några större spår i boken.

Sett mot bakgrund av hela *Organizing European Space* är det lätt att förlåta författarna att deras ambition är större än verkets uppläggning egentligen tillåter. Boken är en både inspirerande och lärd idéskrift om den europeiska kontinentens rumsliga strukturer, därtill en skrift som pekar vidare och kan vara till konkret nytta för den som önskar förstå vår framtid. Min huvudinvändning har inte gällt det teoretiska budskapet utan den kronologiska omfattningen: ju längre fram i tiden författarna kommer, desto större relevans får deras analys.

Dick Harrison

Marilyn Yalom, *Bröstens historia*, Ordfront förlag, Stockholm 1999. 330 s. Översatt av Ingrid Ingemark.

På senare år har kroppen hamnat allt mer i fokus inom historieforskningen. Det kritiska studiet av historien ur "kroppsperspektiv" förefaller avspegla en trend inom humaniora och samhällsvetenskaperna, en trend som sannolikt till inte ringa del inspirerats av Michel Foucault och hans arbeten om sexualiteten respektive fängelseväsendet och av genusforskningen.¹ Nu har också en enskild kroppsdel, bröstet, fått sin historia skriven. Det är Marilyn Yalom, verksam vid Institute for Women and Gender i Stanford, som tagit på sig den grannliga uppgiften att undersöka "25 000 år av idéer, uppfattningar och bilder om denna provocerande kroppsdel", som det heter i baksidestexten. Företaget är lovvärt, men vanskligt. *Bröstens historia* är en innehållsrig bok. Stoffet är delvis kronologiskt organiserat.

Det första kapitlet, som täcker perioden från förhistorisk tid till medeltid, handlar om "Det heliga bröstet". Yalom hävdar utifrån en analys av förhistoriska, minoiska, grekiska och andra gudinnestatyer, kult- och bruksföremål, madonnabilder och religiösa texter att bröstet under denna tid i första hand betraktades som livgivande i såväl materiell som andlig bemärkelse. Kapitel två ägnas "Det erotiska bröstet". Författaren menar sig i den västerländska konsten och poesin kunna utläsa en förändrad innebörd i avbildningarna av bröstet från slutet av 1400-talet och framåt; det erotiserar. Denna förändring markeras, hävdar Yalom, av *Antwerpenmadonnan*, även kallad *Jungfrun i Melun*, en av de märkligaste senmedeltida madonnbilderna där gudsföderskan framställs med målade läppar och höga, klotrunda bröst, placerade vitt isär (s 62).

Det erotiska bröstet efterträds i sin tur, enligt författaren, av "Det politiska bröstet", vilket behandlas i kapitel fyra. (Det tredje kapitlet ägnas åt "Bröstet i hemmets hägn", som handlar om synen på bröstet i 1600-talets Holland.) Diskussionen av Det politiska bröstet tar sin utgångspunkt i 1700-talets befolkningspolitiska diskussion om amningen då ammandet blev en nationell angelägenhet. Samhällets bars upp av de patriotiska ammande kvinnornas mjölkstinna bröst och det goda modersbröstet, allt enligt Yalom, ställdes mot ammans fördärliga, smittsamma bröst. Politiseringen av bröstet blev, framhåller författaren, än tydligare under början av 1800-talet då Friheten eller Republiken – såsom i Delacroix' berömda målning "Friheten på barrikaderna" – så gott som undantagslöst representerades i form av en barbröstad ung kvinna i täten för de härskaror som gjort frihetens sak till sin.

¹ Andra forskare vars arbeten sannolikt också bidragit till en ökad insikt om kroppens och de kroppsliga uttryckens samhälleliga betydelse är Norbert Elias, Mary Douglas, Michail Bachtin och George L. Mosse. I Sverige är det i synnerhet etnologerna Jonas Frykman och Orvar Löfgren samt idéhistorikerna Karin Johannisson och Claes Ekenstam som har intresserat sig för synen på kroppen och kroppsligheten, men även forskare vid Tema hälsa och samhälle som Eva Palmblad och Bengt Erik Eriksson, historiker som Jens Ljunggren och konstvetare som Torsten Weimarck.

Den kronologiska uppläggnings bryts delvis av de följande kapitlen. I "Bröstet ur psykologisk synvinkel" tar sig Yalom an Freuds teorier. Hon förkastar teorin om flickors penisavund till förmån för en teori om pojkers bröstavund och parafrazerar Freuds yttrande "Ibland är en cigarr inget annat än en cigarr". Därefter behandlar hon "Det kommersiella bröstet" och diskuterar försöken genom historien att forma kvinnans bröst i enlighet med de rådande skönhetsidealerna och hur bröstet utnyttjats i kommersiellt syfte. Hon skildrar utvecklingen av produkter för bröstet såsom korsetter, lösbröst, bröstutvecklare och behåar för såväl bröstförminskning som bröstförstoring. Därefter går hon igenom hur bröstet exponerats inom konsten, media och underhållningsbranschen, inklusive pornografin. Kapitlet om hur kvinnans behag exploaterats kommersiellt följs av ett om bröstet ur medicinsk synvinkel där bröstkirurgin och synen på och behandlingen av bröstcancer står i fokus. I de avslutande kapitlen, "Det befriade bröstet" och "Bröstet i kris", avhandlas kvinnornas erövring av sina bröst respektive bröstens symboliska ambivalens i dagens samhälle.

Av Yaloms framställning får man en tydlig bild av hur såväl de estetiska idealerna avseenden bröstet som föreställningarna om bröstets nytta och farlighet varierat över tid. Läsaren formligen översköls av exempel. Dessvärre saknas en styrande, strukturerande princip. Den kronologiska uppläggnings är inte konsekvent genomförd och ger därför inte framställningen någon struktur. Avsaknaden av en strukturerande princip resulterar i onödiga omtagningar. Liknande uppgifter om amning och bröstcancer dyker till exempel upp på flera olika ställen i boken. Dessutom blandas på ett olyckligt sätt olika typer av periodiseringar; uppläggningsen följer ibland stillhistorien, ibland den politiska historien. Yalom tycks inte heller ha utgått från någon bestämd föreställning om hur kontinuitet respektive förändring i synen på bröstet skall förklaras; framställningen är inte teoretiskt grundad. Istället tillgriper hon ad hoc förklaringar hämtade från skilda discipliner. Hon utnyttjar Freuds teorier – som hon samtidigt ägnar ett kapitel åt att förkasta. Hon använder Carl Gustav Jungs teoribildning, Melanie Kleins teori om det onda och det goda bröstet, förklaringar hämtade från socialpsykologi, socialhistoria och gottköpspsykologi. Inte minst det sistnämnda blir ibland trötande. Yalom hävdar t ex att framställningen av Sankta Agatas martyrium – Sankta Agata fick bröstet avhuggna – gav de manliga konstnärerna möjlighet att få utlopp för sina sadistiska böjelser mot kvinnobrustet. Resonemanget är föga övertygande. Man undrar till exempel vilka böjelser samma manliga konstnärer fick utlopp för när de skildrade manliga martyrs lidande såsom i representationerna av den fjättrade, pilgenomstungne Sankt Sebastian. Feltolkningarna är, som jag ser det, huvudsakligen en följd av att hon bortser från genrekonventionernas betydelse.

Yalom gör dessutom lättvindliga paralleller mellan nu och då och illustrerar resonemang om renässansmänniskornas fixering vid ungdomlig skönhet med

målningar från 1600-talet (s 65ff). Hennes sätt att använda och tolka bilder över-tygar alltså inte.

Vidare ägnar sig Yalom återkommande (t ex s 83), utan stöd i källorna, åt spe- kulationer över hur kvinnor i gången tid betraktade sina bröst och den uppmärk- samhet de fick. Det faktum att Yalom inte har någon övergripande förklaringsmo- dell medför också att hennes gränsdragningar mellan olika sätt att betrakta bröst- ten framstår som tämligen godtyckliga. Indelningsgrunderna är oklara. Motive- ringarna för avgränsningarna hämtas från olika discipliner. De godtyckliga gräns- dragningarna får också konsekvenser för vilka perioder och vilka bilder som in- kluderas i respektive utsluts ur framställningen. Den viktorianska eran behand- las till exempel styvmoderligt.

Yaloms betoning av att bröstet har en mångfald av innebörder, att dessa skiftar över tid och får olika betoning i olika länder och kulturer är förvisso okontroversi- ell. Det är däremot inte hennes syn på hur de olika synsätten oproblematiskt avlöser varandra (s 153). För mig förefaller det rimligare att olika sätt att betrakta kvinnobrösten funnits parallellt. Stöd för denna uppfattning kan man paradoxalt nog också finna (s 283) i Yaloms bok.

Brösten har rimligen "alltid" varit såväl en källa till liv som till sjukdom och lidande och sannolikt också till erotisk glädje för både män och kvinnor. Huru- vida de också "alltid" haft en politisk laddning är däremot mera oklart. Visserli- gen torde fruktbarhets- och modergudinnornas enorma livgivande behag i någon mening också ha representerat en politisk makt, men ett mera systematiskt ut- nyttjande av bröstet för politiska syften tycks ha utvecklats först under revolutionernas och nationalismens epok. In summa: Yaloms framställning har karaktär av katalogaria. Den innehåller en hel mängd intressanta upplysningar, men varken hennes tolkningar eller förklaringar övertygar.

Lars M Andersson

Peter Burke, *A Social History of Knowledge. From Gutenberg to Diderot*, Polity Press, Cambridge 2000. 268 s.

Vem kan ta sig an ett så vittomfattande fält som kunskapsproduktionens historia från renässansen till upplysningen? Svaret är givet: Peter Burke. Burke besitter som få andra en märkvärdig överblick över det tidigmoderna Europas kulturhis- toria, och kan ösa fritt ur den veritabla kunskapskälla som 40 år av forskning och författande har förlänat honom. Han är upphovsman till en rad välkända översiktsverk, men detta arbete måste nog sägas överglänsa de tidigare. På 200 sidor lyckas Burke täcka in en lång rad aspekter på kunskapshandling i framför allt västra Europa 1450–1750. Av utrymmesskal refereras alla källor som nämns

genom sekundärlitteratur, men denna är desto större: en 37 sidor lång, selektiv bibliografi ger en överblick över den framför allt engelsk-, tysk- och fransk- språkiga litteratur som växt fram inom fältet under efterkrigstid. Därtill kan läg- gas ett detaljerat person- och sakregister som gör det möjligt att (i viss utsträck- ning) använda arbetet som en handbok.

Boken är indelad efter nio olika teman: först ges en inledande översikt över det kunskapssociologiska forskningsfältets framväxt under 1900-talet, där det fram- går hur forskning kring information och kunskap har en lång tradition tillbaka till tidiga storheter som Thorstein Veblen, Max Weber, Karl Mannheim m fl. Därefter behandlas teman som intellektuellas gruppidentiteter och tidiga professiona- lisering (kap 2), framväxten av nya vetenskapliga institutioner (3), centra och periferier i kunskapsproduktionen (4) – i min mening det kanske mest intressanta avsnittet, och som belyser högst aktuella problemområden i forskningen –, klassi- ficeringen av kunskap (5), statens och kyrkans kontroll över kunskap (6), kunska- pens kommersialisering genom det tryckta ordets spridning (7), läsekretsar (8), och ett avslutande kapitel (9) om "Trusting and Mistrusting Knowledge" där Burke fångar in aktuella problemfält som på senare år har lyfts fram av bl a Steven Shapin och Bruno Latour.

I centrum för arbetet står den tryckta boken som under den tidigmoderna perioden blev ett dominerande medium för att samla, ordna, sprida och presen- tera akademiska kunskaper. Här blir det något problematiskt för Burke att defi- niera gränserna för arbetet i fråga. Författaren deklarerar att han vill undersöka "dominant or even 'academic' forms of knowledge" (s 14), men också att det är samtidens syn på vad kunskap ansågs vara som skall diskuteras (s 12). Eftersom Burke har så vida ambitioner blir det svårt för honom att undvika en mer eller mindre anakronistisk syn på vad som kan anses ha betraktats som "kunskap". Burke använder, som de flesta andra kulturhistoriker, skriftliga och nästan uteslu- tande tryckta källor, och därför kan i själva verket – vilket han också är medveten om – endast en snäv kategori av kunskap täckas in. Att säga att den tryckta boken var central för kunskapsproduktionen blir då närmast ett självbekräftande påstå- ende som knappast kan motbevisas eller ens nyanseras om inte andra typer av källor lyfts in.

Låt mig ge ett enda exempel som kan få belysa hur svårt det är att definiera ett område som "tidigmodern kunskapsproduktion". I många europeiska städer var det under 1500- och 1600-talen relativt vanligt att borgare, d v s inte lärda män utan enkla hantverkare och köpmän, skrev krönikor över sina familjers göromål.¹ Dessa krönikor, som var blandningar av personliga erfarenheter och händelser i stadens historia, traderade och producerade onekligen viktiga kunskaper – ut-

¹ James S Amelang, *The Flight of Icarus. Artisan Autobiography in Early Modern Europe*, Stanford 1998. Recenserad i *Folkets historia* 1999:2, s 51ff.

gjorde ett slags kollektivt minne för författaren och hans släkt – utan att för den skull tryckas och spridas eller ens ingå i något av de intellektuella nätverk som Burke uppehåller sig vid.

Burke fokuserar med eftertryck på *innovationerna* i tidigmodern kunskapsproduktion, och därför blir hans arbete framför allt en undersökning av *eliter*s behov, definitioner och monopolisering av kunskap. En mer nyanserad och inte så ensidigt framstegsorienterad bild hade kunnat nås genom att ägna något kapitel åt hur större samhällsgrupper än ämbetsmän och intellektuella inhämtade, betraktade och använde kunskap. Detta hade fört samman det aktuella verket med ett tidigare magistralt arbete, *Folkelig kultur i Europa 1500–1800* (1983).

Boken har ytterligare ett par begränsningar. Trots att den inte medger några mer bestämda geografiska avgränsningar är de allra flesta av Burkes exempel hämtade från västra och centrala Europa. De svenska exemplen – som särskilt borde roa denna tidskrifts läsare – är omotiverat många. Resten av världen kommer in i några av kapitlens avslutningar, där fr a Kina och den islamiska världen får agera välbekanta kontraster till den västeuropeiska utvecklingen. Vidare är arbetet väl essäistiskt och allt för hårt styrt av Burkes egna intressen för att riktigt kunna leva upp till den ambitiösa titeln: så har t ex Walter J Ongs *Orality and Literacy* (1982) förvånansvärt nog inte ansetts nödvändigt att inkludera.

Men till sist är *A Social History of Knowledge* utan tvivel ett efterlängtat försök till syntes över ett redan långlivat och numera mycket dynamiskt forskningsområde, och det skall inte stickas under stol att arbetet fyller en funktion som ingång till pågående diskussioner om hur skriftliga kunskapsformer användes i det tidigmoderna Europa.

Mattias Legnér

John Robert Christianson, *On Tycho's Island. Tycho Brahe and His Assistants, 1570–1601*, Cambridge University Press, Cambridge 2000. 451 s.

Om personen Tycho Brahe (1546–1601) och dennes insatser i den naturvetenskapliga revolutionen har det skrivits många hyllmetrar. Om hans assistenter där emot har det knappast skrivits något alls, fram tills nu vill säga. Upprinnelsen till John R Christiansons bok om Tycho Brahes assistenter och klienter har sin alldeles egen historia. Arbetet till föreliggande bok tog nämligen sin början i en skokartong. Allt sedan han började forska om Tycho Brahe på 60-talet har han samlat på sig små lappar och anteckningar om Brahes assistenter och andra personer som permanent eller tidvis vistades med Tycho på hans forskningsö Ven i Öresund. När högen av lappar samlat damm tillräckligt länge och den blivit skokartongen allt för trång, beslöt Christianson att göra något med den. Högen blev en databas som blev till en bok.

Det finns en tendens att böcker som baseras på databaser blir rena katalogarier. Så är dock icke fallet med denna bok. Christianson visar övertygande hur Brahes insatser måste ses i ljuset av samverkan och utbyte av tjänster. Mot bakgrund av Tycho Brahes utnyttjande av sitt patronskap för att bygga upp en fungerande organisation på sin ö, vill Christianson diskutera nätverkens stora betydelse för den moderna vetenskapens födelse. Med tanke på att boken egentligen är tänkt som en biografisk vägledning till de assistenter och andra som kom i kontakt med Brahe, lyckas han förvånansvärt bra med sin föresats. Av bokens 451 sidor tar databasen upp endast 130 sidor – resten ägnas åt inträngande samhällsanalyser.

Att Tycho Brahe var en mycket vetgirig man står klart efter en läsning av boken. Den 18 februari 1576, efter några dagars funderande, accepterade Tycho Brahe kung Fredrik II:s erbjudande om ön Ven i förläning mot att han där bedrev forskning i kemi och astronomi. Redan den 22 februari började han att göra sina första observationer från ön, något han och hans assistenter skulle fortsätta att göra så gott som varje dag i två decennier. Den första tiden, innan slottet Uraniborg var färdigbyggt, bodde Brahe och hans medarbetare i träbaracker.

Det dröjde inte heller länge innan Tycho Brahe slog igenom på allvar. Tiden för genombrottet sätter Christianson till perioden 1584–1587. Det sammanfaller med en storsatsning från Brahes sida att marknadsföra sig själv, sin ö och sina vetenskapliga insatser. Hans kommunikativa strategier inbegrep en tryckpress för vetenskapliga verk, resor utomlands i marknadsföringssyfte, en vetenskaplig expedition samt många, många brev. Han lät även göra träsnitt av sig själv som sedan graverades av de skickligaste koppargravorerna som stod att finna i Europa. Med vunen berömmelse följde snart förpliktelserna. Studenter från huvudsakligen norra Europa strömmade till den mystiska ön där Tycho Brahe likt en halv-gud härskade i ensamt majestät.

Livet på ön var väl organiserat. I bokens mest intressanta parti beskriver Christianson hur samlingen av vetenskapsarbetare såg på sig själva och sin roll i samhället. Intressant att notera är att de behandlade sig själva som halvgudar i tjänst hos vetenskapens musa. De tänkte sig att kosmos var fyllt av liv. Genom kontemplation och vetenskapligt arbete förenades den enskilda individen med världensanden. Via sitt arbete bringades därför också vetenskapsarbetarna samman i en andlig förening där band knöts som svårigen kunde brytas, trodde man.

I berömmelsens spår följde dock avunden och hatet, delvis utan egen förskyllan. Efter att Brahes gynnare och nära vän Fredrik II gick bort 1588 inträdde en period av prövningar. En förmyndarregering tillträdde som ansåg att han länge hade försummat sina skyldigheter. Efter Kristian IV:s trontillträde 1596 förvärrades situationen än mer: ny regent, nya prioriteringar. En sak som säkert bidrog till den försämrade relationen mellan den nye regenten och Brahe var hans sätt att regera på ön. Hans regemente hade under många år varit hårt och de tvåhundra bönderna hade upprepade gånger klagat över att Brahe gjort sig skyldig till över-

trädelser. Ända sedan vikingatid hade, enligt författaren, byn Tuna bestått av fria och oberoende bönder. Plötsligt stod de under överhöghet av en ung rik man med stora visioner och andra, nya planer för ön. Från att ha varit fria fiskare och småjordbrukare blev nu öns invånare landbor enligt Grundherrschaft-systemet.

Många olika teman behandlas på ett förtjänstfullt sätt i boken: patron och klientväsende, junkerskap och produktionssystem, vänskapens och hushållets ideologiska betydelse, Brahes påverkan på den naturvetenskapliga revolutionen, kulturella konflikter, giftermål, ärans betydelse, ryktets skadliga verkan och framväxten av internationella nätverk. Boken är välskriven och vänder sig till såväl en bredare allmänhet som en vetenskaplig publik. Ett litet irritationsmoment är dock att författaren genomgående slätar över en tydlig genusproblematik. Av det hundratalet assistenter och andra som kom i kontakt med Brahe var alla utom två män: systemen Sophie Brahe ("Urania") och kemisten Elisabeth Paulsdatter. Trots detta envisas Christianson med att tala om de män och kvinnor som arbetade tillsammans med Brahe på Uraniborg. Jag begär inte att han måste analysera denna genusaspekt men han behöver inte för den skull låtsas som om den inte finns. I övrigt är boken rikt illustrerad, oftast med bilder på instrument hämtade från Brahes egna böcker vilket kan intressera en läsare road av teknikhistoria.

Bo Eriksson

Robert I Frost, *The Northern Wars. War, State and Society in Northeastern Europe, 1558–1721*, Pearson Education, Harlow 2000. xiv+401 s.

Robert I Frost har tidigare skrivit en viktig bok – *After the Deluge* (1993), recenserad i *Historisk tidskrift* 1996:1 – om Polen-Litauens politiska historia i mitten av 1600-talet. Han återkommer nu med ett stort arbete om "The Northern Wars", en polsk beteckning på krig med Sverige och Ryssland som han utvidgat till att omfatta alla svensk-rysk-polska krig och dessutom svensk-danska krig mellan 1558 och 1721. I fokus står dock vissa polsk-svenska och polsk-ryska militära operationer där arméernas taktik och strategi är av särskilt intresse. Krig till sjöss liksom de i östersjöområdet viktiga amfibiska operationerna ägnas ringa intresse. Det lilla som skrivs är dessutom, med en i övrigt otypisk brist på faktakontroll, inte pålitligt i fråga om datering och sammanhang. Till exempel nämns på s 212 ett i övrigt okänt dansk-svenskt sjöslag vid Gotland 1675.

Frost har dock inte enbart skrivit en militärhistorisk studie utan har med stor kraft tagit itu med de berörda staternas politiska omvandling. Här blir det, förklarligt men samtidigt överraskande, Sverige snarare än Polen som står i centrum. Det som främst imponerar i denna bok är hur Frost, med kunskaper i polska, ryska, tyska och nordiska språk, lyckats sätta sig in i det svenska forskningsläget

och göra en självständig sammanfattning av det. Många svenska forskningsresultat presenteras här för första gången på engelska. Den svenska militärstatens framväxt under 1500- och 1600-talen tecknas tydligt och Frost (inspirerad av Gunnar Artéus) betonar att det var en stegvis process där 1500-talets militära upprustning och framväxten av en intressegrupp av officerare var viktig för de dramatiska framgångarna under 1600-talet. Få svenska historiker behärskar detta så väl som Frost.

Man kan dock sätta frågetecken vid Frosts syn på 1500-talets Sverige som en strategisk inklämd nation i skuggan av Danmark och att detta förhållande var en drivkraft bakom expansionspolitiken. Detta synsätt har sedan länge tonats ned i svensk historieforskning och det finns en rad invändningar från strategiska och politiska perspektiv samt alternativa förklaringar till svensk expansion. Men Frosts framställning, liksom Erik Ringmars studie *Identity, Interest and Action* (1996) om orsakerna till Sveriges inträde i Trettioåriga kriget föranleder viktiga frågor. En sådan är på vilket sätt hotbilden mot Sverige användes framgångsrikt i Vasa-dynastins propaganda för att få fram skatter och soldater samt motivera krig, och i vilken mån denna bild ännu finns kvar. Efter 1523 var det Sverige som visade störst förmåga att intervensera utanför sina gränser och föra långvariga krig, även mot 1560-talets koalition. Vasa-dynastin kunde (som Sven Lundkvist visade för Gustav Vasas tid i sin avhandling 1960) agera från en styrkeposition och det var rimligen grannarna som hade anledning till oro. Trots detta ekar i engelskspråkiga verk ännu bilden av det tillbakasatta och hotade landet. Svensk forskning har dock inte någon genomtänkt alternativ syntes att presentera, främst till följd av ett långvarigt ointresse för 1500-talets internationella situation i vår del av världen.

Utöver ambitionen att syntetisera svensk historia vill Frost revidera en enligt honom vanlig bild av Polen-Litauen som militärt efterblivet på grund av brist på kontakter med väst. Han framhåller att det polska kavalleriet var effektivt och att det inspirerade den svenska arméns framgångsrika satsning på kavalleri. Han betonar att den polska eliten kände till modern militär teknik och taktik. Det var deras ovilja att tillåta kungamakten att bygga upp en centralstyrd armé med permanent infanteri och artilleri som förhindrade Polen-Litauens militära modernisering. Man kan tillägga att samma elit förhindrade uppbyggandet av en polsk flotta, vilket gjorde det möjligt för Sverige att invadera och blockera polska områden vid Östersjön. Polen kontrasterar här mot Ryssland där strävan efter sjömakten blev central från 1690-talet. Det genuint efterblivna Ryssland tog till sig kunskaper som det mer avancerade Polen ratade.

Frost ställer inte frågan varför just den polska adeln lyckades förhindra det uppbyggande av en modern militärmakt som grannländerna genomförde. Polen var undantaget i den tidigmoderna europeiska statsformeringsprocessen. Resultatet blev att grannarna delade landet, en god illustration av olikheterna i staternas

styrka och struktur. Denna bild rubbas inte av att Frost anstränger sig för att visa att Polen inte var försvarslöst mot Sverige och Ryssland under 1600-talet. Landets stora befolkning (ca 11 milj 1650 mot 1,25 milj i Sverige-Finland) gör att frågan om varför det inte blev en stormakt som dominerade sin omgivning är mer relevant. Den ställs aldrig av Frost som i stället upprepade gånger framhåller att landets kavalleri var tidsenligt. Men landets krigsmakt och politiska struktur var i tilltagande grad arkaisk.

Det finns problem med detta imponerande och lärariska arbete. Frost vill göra en syntes grundad på komparation och han vill revidera den anglo-saxiska "Military Revolution"-debatten. Men motdebattörerna är oftast anonyma och förefaller vara empiriker med ett snävt geografiskt perspektiv. Frost tar inte upp politiska och sociologiska statsformeringsteorier eller de senaste årtiondenas historiska diskussion om centralmakt, lokalsamhällen och elitgrupper i de tidigmoderna staterna. Här finns historiska förklaringar och synteser att bekräfta eller revidera. "Military Revolution"-begreppet formulerades ursprungligen av Michael Roberts (1955), bl a som en förklaring till Sveriges militära framgångar mot Polen och i Trettioåriga kriget, men med syfte att ge en generell förklaring till de europeiska statsbildningarna. Efterhand har begreppet urvattnats till att gälla allt möjligt. Frosts resultat är främst att politik och organisation kom före de taktiska reformer som Roberts ställde i centrum för förklaringen av Europas politiska förvandling. Detta framgår dock inte med önskvärd tydlighet i hans egen sammanfattning.

Ett annat problem med boken är dess fokus och disposition. Vi får läsa om Polens och Rysslands "nordliga" krigshistoria men deras många krig sydösteuropa kommer inte med. Vi får Sveriges krigshistoria utan Trettioåriga kriget och östersjökrig med minimal medverkan av flottor. Läsaren måste ställa frågan om viktiga delar av förklaringarna till staternas och krigsmakternas omvandling saknas. Strukturer och händelser blandas dessutom på ett sätt som ofta gör det svårt att finna viktiga fakta. Viktiga uppgifter om Polen under 1650-talet finns t ex i kapitlet om Stora Nordiska Kriget. Frost borde ha underkastat sin egen argumentation en analys för att se om den inte kunde ha disponerats bättre och hur långt de fakta han presenterat kan användas för förklaringar. Förhoppningsvis kommer han dock att få tillfälle att använda sina ovanliga språkliga och historiska kunskaper till nya undersökningar.

Jan Glete

Mårten Snickare, *Enväldets riter. Kungliga fester och ceremonier i gestaltning av Nicodemus Tessin den yngre*, Diss, Raster, Stockholm 1999. 254 s.

Inom humaniora har gränser mellan historia, idéhistoria, konstvetenskap och litteraturvetenskap i hög grad satts upp i onödan, och det är skönt att se att de allt oftare rivs ned. Som ett led i denna process har nu konstvetaren Mårten Snickare skrivit en avhandling om kungliga fester och ceremonier iscensatta av Nicodemus Tessin den yngre med utgångspunkten att "de kungliga festerna och ceremonierna kan uppfattas som politiska handlingar – att de inte endast speglar utan aktivt bidrar till att forma, förmedla och legitimera föreställningar om samhället och kungamakten" (s 21).

I fyra kapitel behandlar Snickare fem olika ceremonier. Han beskriver dem utförligt och belyser var och en ur en särskild aspekt. I kapitlet om Ulrika Eleonora den äldres intåg och kröning 1680 vill Snickare visa "hur riten genom själva sin struktur skapar och förmedlar mening". Följande kapitel behandlar hennes begravning 1693 och fokuserar på den konstnärliga gestaltningen. I avsnittet om Karl XI:s begravning och Karl XII:s kröning behandlas kontinuitet och förändring. I det sista empiriska kapitlet som handlar om segerfesten efter slaget vid Narva belyses förhållandet mellan centrum och periferi.

Snickare har genom sitt urval velat få med de viktigaste kungliga festerna. Han har också eftersträvat spridning i tiden och möjligheter till genusperspektiv genom att ha med en drottningens intåg och begravning. Tillgången på källmaterial har varit avgörande för urvalet.

Hur ska man förstå dessa fester och ceremonier? Snickare påpekar att många forskare tenderat att "betrakta ceremonin som ett välformulerat budskap riktat till rationellt handlande mottagare" (s 17). Detta angreppssätt är inte tillfredsställande eftersom man då utelämnar den emotionella upplevelsen som är central i riten. Det är i själva deltagandet som ceremonins mening skapas, menar Snickare. Men hur ska vi kunna komma åt den emotionella upplevelsen 300 år efteråt? Författaren medger att det är svårt, men genom att använda antropologiska studier, uppsöka det rum som är föremål för undersökning och använda egna erfarenheter kan man närma sig ceremonins betydelse. Snickare är skicklig i sitt uppsökande av rummet och han tar läsaren med sig. Han låter oss uppleva människomassorna, färgerna, ljusets spel i kyrktaket och fyrverkeriernas gälla skrik. Adelsdamen Catharina Wallenstedt får i egenskap av ögonvittne belysa hur ceremonierna kunde upplevas. Många har haft viljan att beskriva ett skeende som det tedde sig för de samtida, men de flesta glömmet bort sig någonstans på vägen. Snickare suger sig kvar. Han kommer ihåg dem som inte förstod symboliken, dem som inte såg på grund av trängseln, dem som bråkade vid matutskänkningen och dem som satte egna lyktor i fönstren. Läsaren får verkligen veta hur dessa ceremonier gick till: från början till slut.

Avhandlingens förtjänster ligger på det deskriptiva planet och det spänstiga språket. Tyvärr letar man förgäves efter klart formulerade frågeställningar och metod. En teoretisk ansats finns: flera ritualteoretiker presenteras i inledningen, men de kommer bort något i framställningen. Arnold van Genneps övergångsrit används visserligen för att visa hur Ulrika Eleonoras intåg synliggör hennes "inkorporering i samhällshierarkin", men det är snarast ett undantag. De empiriska kapitlens olika temata motiveras inte och genomförs bara i någon utsträckning. Den konstnärliga gestaltningen som behandlas i det andra kapitlet diskuterar Snickare med den äran. Men när det gäller "kontinuitet och förändring" och "centrum och periferi" kunde Snickare varit mer utförlig. Jag hade gärna sett att dessa viktiga beståndsdelar i riten hade behandlats i hela avhandlingen.

Snickare poängterar på flera ställen i avhandlingen att han vill undersöka hur enväldet framställdes. Han drar en parallell mellan militariseringen, centraliseringen och byråkratiseringen under Karl XI:s och Karl XII:s tid och de allt striktare ceremonierna under 1600-talets sista decennier (s 179). Det verkar mycket rimligt att anta att enväldets införande också skulle inverka på ceremonierna, men för att få detta bekräftat skulle man vilja veta mer om tidigare och senare ceremonier. Om det, som Snickare framhåller i sitt tredje kapitel, var så att Karl XII:s begravning och Ulrika Eleonora d y och Fredrik I:s kröningar var mindre påkostade, så kunde det vara intressant att undersöka symbolspråket i dessa ceremonier. Fick systemskiftet ett så snabbt genomslag, eller förorsakade landets finansiella problem den minskade praktiken? Att kröningar efter enväldet med automatik skulle vara enklare motsägs av Adolf Fredriks och Lovisa Ulrikas magnifika kröning 1751. Överhuvudtaget saknar jag komparationer: kunde inte Kristinas kröning 1650 mäta sig med enväldets? Och när komparationer väl förekommer blir jag lite skeptisk: är Karl X Gustavs och Ulrika Eleonora den äldres kröningar jämförbara storheter? Jag tror inte det. Det utlovade genusperspektivet saknas så gott som fullständigt.

Vad Snickare verkligen lyckas med är att gestalta dessa ceremonier och visa vilken stor konstnär Tessin var. Resonemangen runt samtidens syn på dessa riter är intressanta och kartläggningen av Tessins förebilder skickliga. Men för att ta reda på det specifikt enväldiga i just dessa riter hade mer problematisering och mer exakta frågeställningar krävts.

Anna Maria Forsberg

Henrik Ågren (red), *När studenten blev modern – Uppsalas studenter 1600–1850*, Opuscula Historica Upsaliensia 23, Uppsala 1999. 93 s.

Varför forska om studenter? Detta frågar sig Anders Florén i inledningen till sitt bidrag till antologin *När studenten blev modern – Uppsalas studenter 1600–1850*. Han svarar själv: Studenterna utgör – precis som andra grupper i samhället – ett generellt socialhistoriskt intresse och varje sådan studie skänker ytterligare någon kunskap om det gamla samhället samt nya perspektiv på dagens. Men viktigare är att studenterna under 1600- och 1700-talen innehade en central roll i nationalstatens framväxt och expansion vilket motiverar ett särskilt intresse för just studenter som samhällsgrupp. Antologin innehåller tre bidrag som belyser Uppsalas studenter vid tiden före studentkåren. Det sammanhållande temat är fr a kopplingen till studentnationerna.

Från 1620-talet ökade antalet studenter kraftigt vilket hörde samman med den administrativa expansion som skulle komma att karaktärisera den svenska nationalstaten från och med stormaktstiden början. Sedan tidigare hade studenterna organiserat sig enligt en patriarkal struktur där professorerna samlade "sina" studenter i kollegier, men i takt med att studenterna blev fler ökade även behovet av att organisera sig mer självständigt vilket då skedde enligt geografisk härkomst i "nationer". I mitten av 1800-talet var det dags för ytterligare en förnyelse av studentorganisationen och Uppsala studentkår bildades därför 1849 som ett svar på kritiken mot nationerna som ansågs förlegade.

I den första texten visar Anders Florén att övergången från de patriarkala studentkollegierna till de korporativt influerade nationerna var långt ifrån smärtfri. Universitetsledningen kände sig hotad och professorernas inflytande och auktoritet riskerade att undergrävas när nationerna blev allt viktigare för studenterna. Universitetets motdrag var till en början att på alla vis motarbeta de nya studentorganisationerna. En kulmen nåddes 1655 då man beslöt att helt förbjuda nationerna. Förbudet åtföljdes emellertid dåligt varpå universitetsledningen bytte strategi och istället försökte integrera nationernas verksamhet i sin egen. Förslag lades om att varje nation skulle övervakas av en av universitetets professorer vilken skulle gå under benämningen "inspektör". På så vis kunde den patriarkala strukturen över studenterna återupprättas men nu via nationerna. Denna gång visade sig universitetets strategi lyckas bättre och redan 1667 (endast 12 år efter förbudet) infördes ett nationsobligatorium för samtliga universitetets ofrälse studenter. Studentnationerna fick alltså sitt erkännande, men till priset av förlorat självbestämmande. Studenterna gav sig därför inte frivilligt, i stället utbröt en lång serie av kravaller och gatubräk.

Motsättningarna mellan studenterna och universitetsledningen var stark och kampen fördes hårdnackat på båda sidor. Studenternas medel i kampen var framförallt att vägra lyda ledningens direktiv och förbud, men även våldsammare

metoder användes. I bokens andra artikel behandlar Lars Geschwind gatuvåld, studentupplopp och "grassationer" på Uppsalas gator. Geschwind beskriver studenternas "bråkiga kultur" som inte helt olik hantverkarkulturen. Studenternas världsuppfattning präglades av såväl en våldskult som en hederskult, en manlig-hetskult, en ungdomlighetskult och en dryckeskult, och bråkigheten karaktäriserades därefter. Grassationerna – oroligheterna – började allt som oftast med gruff på krogen vilket urartade, ofta som en stegrande spiral av hämndaktioner och vedergällningar, till våldsamma massupplopp.

I antologins tredje och sista bidrag skriver Johan Sjöberg om nationernas studentkarnevaler på 1840-talet. Studenterna hävdade själva att de med sina karnevaler återupptäckte en gammal tradition, och mycket riktigt framträder flera likheter med de sydeuropeiska karnevalerna som existerat sedan medeltiden. Den "upp-och-nedvända världen" är ett sådant exempel som hos uppsala-studenterna illustrerades av "ombytta könsroller", där kvinnorna sysslade med manliga göromål såsom att supa och röka cigarr, medan männen uppträdde kokett med kvinnlig pryderi. Men just detta exempel – driften med den emanciperade kvinnan – pekar även på en intressant motsättning i det som är föremål för Sjöbergs huvudintresse, nämligen studenternas politiska inriktning. Den gängse bilden av studenten var en sorglös ungdom som vare sig ville eller kunde begripa något av politik. Men den bilden suddas ut av ett tydligt politiskt engagemang i karnevalerna. Studenterna stod som regel för ett radikalt liberalt alternativ – inte minst i sin kraftiga samhällskritik. Det var även vid den här tiden som studentkåren bildades som ett svar på de föräldrade korporativa nationerna. Men denna vurm för de liberala idéerna stannar tvärt inför frågor om social jämlikhet och den redan på 1840-talet aktuella debatten om kvinnoemancipationen.

Sammantaget utgör de tre texterna en intressant inramning av frågor rörande studenter och studentliv under den tidigmoderna epoken. En viss irritation över den studentikosa vokabulären inträder emellertid vid läsningen – för en läsare som inte har legat vid något av de "klassiska" universiteten kan det ligga nära till hands att anta att en "kurator" ordnar konstutställningar på gallerier. Även andra begrepp som "landskap" och "nation" kunde ha förklarats. Men de många exemplen och det lättsamma språket gör antologin både lättillgänglig, trivsamt och lärorik att läsa.

Mats Berglund

Matthew H Edney, *Mapping an Empire: The Geographical Construction of British India 1765–1843*, University of Chicago Press, Chicago & London 1997 (1 utg 1990). 458 s.

Hur skaffade britten sig en uppfattning och bild av sina besittningar i Indien? Till stor del genom geografiska undersökningar och kartor, givetvis. Men hur gick då denna inventering av Indien till och vad fick den för konsekvenser? Detta frågar sig Matthew H Edney i sitt verk *Mapping an Empire: The Geographical Construction of British India 1765–1843*. Edneys verk är ett exempel på ny kulturhistoria, en forskningsgenre som ofta befattar sig med representations- och konstruktionsstudier. Han poängterar själv att han vänder sig till forskare inom det så kallade cultural studies-fältet.

Frågan om hur britten konstruerade sina bilder av Indien som geografiskt och politiskt område lämpar sig alldeles utmärkt att analysera utifrån såväl Edward Saids som Michels Foucaults arbeten, vilka också är Edneys influenser. Britternas kartografiska arbeten var en del av deras imperialistiska projekt, och deras kartografiska konstruktion av halvön skapade till stor del en visuell diskurs om Indien som ett främmande – men homogent och sammanhållet – område.

Kartor och kartografi är utmärka forskningsobjekt för att analysera hur man skapar bilder av – eller rent av konstruerar – stater, nationer eller geografiska områden. Därmed är kartografi betraktad som en visualiseringsteknik och ett maktinstrument. I Edneys verk om hur Indien framställdes som geografisk enhet diskuteras utförligt de tekniska förutsättningarna för en allt mer vetenskaplig världs- och kartbild. Trianguleringskonsten gjorde nämligen att man kunde mäta upp tillförlitligare kartor. Men detta innebar knappast att de ideologiska aspekterna av kartritandet försvann, för kartor tycks ofta locka till reflexioner över hur världen är beskaffad. Medeltidens kartor inbjöd till meditationer över Guds skapelse, men efter upplysningen var den strikt vetenskapliga kartan idealet. Därigenom skulle man skapa en panoptisk bild över samhället, och man jämförde ibland kartritarens och kartläsarens allseende blick med Guds syn på världen.

Genom inmätningen och kartritningen av Indien under 1800-talet konsoliderades bilden av Indien som en sammanhållen geografisk enhet. Indien – som tidigare varit en vag geografisk beteckning för stora områden i södra Asien – fick efter 1800 en allt tydligare och mer definierad profil. Denna kartografiska definition av Indiens enhet övertogs sedan av såväl det brittiska imperiet som av indiska nationalister. Den geografiska enheten som kartritarna skapade ledde till att man efterhand menade att denna indiska enhet också var en kulturell enhet. Indiens geografiska profil som vi känner till idag framställdes och skapades till stor del genom de brittiska kartorna från den tid Edney undersökt.

På det teoretiska planet står som sagt Edney nära Said och Foucault. Men han använder dessa teoretiker och auktoriteter tämligen fritt, och kritiserar Said för

att vara för monolitisk i sin syn på orientalismen och Foucault för att vara för pessimistisk i sin syn på moderniteten. I linje med denna kritik är därför Edney uppmärksam på motsägelser och olikheter i sina källor, och pressar inte in stoffet i en teoristyrd mall utan går tämligen kronologiskt till väga. Därför kan boken bitvis upplevas som väldigt detaljerad.

Edney utreder noggrant de olika kartografiska projekten som brittena initierade. Men även om kartornas tillkomst och framställning noga redovisas, så utreds inte deras spridning och användning i någon större grad. Vilka köpte, läste, tittade på och använde kartorna? I vilken mån var de offentliga? En utvidgad diskussion kring dessa frågor skulle även ge en uppfattning om spridningen av den bild av Indien som förmedlades. Det skulle tillföra ytterligare en dimension till diskussionen om kartornas makt över tanken och om de spatiala kategorier de konstruerade och eventuellt internaliserade.

Mapping an Empire är en välskriven bok med många illustrationer och vackra faksimil av gamla kartor. Dessutom ger den en tydlig inblick i hur brittena såg på Indien, i en tämligen bokstavlig bemärkelse. Otvivelaktigt ett stycke god kulturhistoria.

Henrik Höjer

Tim Knudsen (red), *Den nordiske protestantisme og velfærdsstaten*, Aarhus universitetsforlag, Aarhus 2000. 153 s.

Den danske statsvetaren Tim Knudsen formulerar i inledningen till denna antologi ett djärvt antagande: de förberedande förutsättningarna för den skandinaviska universalistiska välfärdsmodellen skall sökas i reformationstiden och i den kyrkoordning och särskilda lära som reformationen institutionaliserade. Begreppet universalistisk uttrycker här det som i komparativ forskning om välfärdsstaternas historia brukar betecknas som typiskt för Skandinavien: att sociala förmåner riktas till alla medborgare och inte begränsas till vissa grupper. Detta till skillnad från sociallagstiftningen i Bismarcks Tyskland, som enbart riktade sig till löntagare.

Knudsen ansluter sig till den intressecentrerade ansatsen som framhäver en bred politisk kontext och drar in såväl enskilda politiker som socialgrupper när politiska beslut ska analyseras. Men för att kunna förklara skillnaden mellan den universalistiska modellen och andra välfärdsmodeller måste enligt Knudsen även det institutionella arvet studeras. Det är här kyrkan och dess relation till statsmakten kommer in i bilden. Han pekar på att reformationen gav de skandinaviska staterna en extraordinär institutionell styrka, eftersom kyrkan var den organisation som hade den mest effektiva infrastrukturen för att utföra sekulära uppgifter.

Enligt Knudsen hade sockenpräster en nyckelroll i utvecklingen mot det som så småningom skulle komma att bli den universella välfärdsmodellen. De in-

tegrerade bönderna i uppbyggandet av nationalstaten och gav dem socialt kapital. Genom husförhören och den av kyrkan ledda och tidigt införda folkskolan spreds läs- och skrivkunnigheten bland bönderna. Dessa kunde sedan tas i bruk för administrativa uppgifter långt tidigare än i andra delar av världen. Särskilt i Danmark blev bönderna under senare delen av 1800-talet även en stark politisk kraft.

1800-talets reformering av skolväsende och fattighjälp gjorde socknen till en allt mer betydelsefull lokal administrativ enhet. Prästernas roll i dessa lokala myndigheter blev efter hand mindre framträdande, och makten övergick i stället till bönderna. Den fattigvård som administrerades på lokal nivå var inte begränsad till särskilda yrkesgrupper. Detta institutionella arv bäddade för att de första socialförsäkringarna skulle bygga på en universalistisk princip. Det disponerades också för att placera administrationen av välfärdsystemen på lokal nivå, istället för att som i Tyskland skapa nya centrala byråkratier. I Danmark verkade även böndernas politiska aktivitet för att den universalistiska principen tillämpades i den första lagstadgade pensionsförsäkringen. Bönderna manifesterade sig politiskt i Venstre, som var ett liberalt parti. De ville förbättra villkoren för såväl löntagare som husmän i den egna arbetsstyrkan, och därför kunde inte pensionsförsäkringen begränsas till arbetarklassen i städerna.

Knudsen vill förklara den skandinaviska välfärdsmodellen, men systematiska jämförelser mellan de olika länderna saknas i uppsatsen. De norska särdragen berörs nästan inte alls. Det är i första hand utvecklingen som ledde fram till den danska universella pensionsförsäkringen av år 1891 som står i fokus.

Bidragen i antologin bygger på en konferens i ämnet, och ett par av de övriga texterna kommenterar Knudsens uppsats. Den danske kyrkohistorikern Per Ingesman ger en historisk exposé över förhållandet mellan kyrka och stat i västlandet. Han menar att Knudsen felaktigt reducerar kyrkan till ett redskap för staten. I uppsatsens avslutande avsnitt frågar Ingesman i vilken utsträckning den moderna välfärdsstaten är en sekulariserad version av "det kristna projektet", d v s att skapa ett samhälle som tar utgångspunkt i kristna ideal. Han försöker dock inte svara på frågan.

Lundahistorikern Harald Gustafsson pekar i sitt bidrag på en skillnad mellan Danmark och Sverige: i Sverige var den regionala förvaltningen bättre utbyggd med välorganiserade domkapitel och länsstyrelser. Vidare menar Gustafsson att det inte är sockenprästens ämbetsplikter i sig själva som pekar fram mot sociala reformer i Sverige, det är i stället sockenmötet som utvecklas i den riktningen. Han påpekar också att det återstår att bevisa om det fanns en särskild nordisk, luthersk modell. De nordiska lutherska statskyrkorna bör jämföras med sina motsvarigheter i t ex Mecklenburg, Brandenburg och Sachsen.

Den norske kyrkohistorikern Berge Furre beskriver 1800-talets och det tidiga 1900-talets norska religiösa respektive politiska grupperingar, samt hur och när dessa sammanföll. Den danske historikern Thyge Svenstrup slutligen analyserar

H L Martensens etiska socialism. Här ges exempel på hur ställningstaganden på den tiden kunde kombineras på ett för oss lite oväntat sätt. Martensen var Sjääl-lands biskop och är främst ihågkommen för sin konservatism och högkyrklighet. Motstånd mot t ex kvinnoemancipation och antisemitiska tendenser kombinerades dock hos honom med agitation för en progressiv sociallära. I *Socialisme og Christendom* från 1874 gör Martensen upp med liberalismen, den fria konkurrensen och kapitalets herravälde. Han menade att den privata välgörenheten inte kunde lösa den sociala frågan. Insatser från staten krävdes. Martensens skrift utkom mer än ett och ett halvt år innan den danska socialdemokratins första principprogram, och föregrep detta på flera punkter.

I synnerhet Knudsens uppsats innehåller spännande infallsvinklar på den skandinaviska välfärdsmodellens historia. Som helhet ger dock antologin ett något splittrat intryck. Några avgörande bevis för det inledningsvis återgivna antagandet framlägg inte, vilket antologins redaktör uppenbarligen är väl medveten om. För att komma vidare pekar han på vikten av att arbeta tvärvetenskapligt. Det största hindret för att se historien och vår kultur ur nya fräscha synvinklar är den akademiska arbetsdelningen, menar Knudsen.

Elin Malmer

Edwin G Burrows & Mike Wallace, *Gotham. A History of New York City to 1898*, Oxford University Press, New York/Oxford 1999. 1383 s.

Så gott som alla städer har sina skapelsemyter. En myt gör gällande att en holländare vid namn Peter Minuit i början av 1600-talet köpte Manhattan av indianerna för bara 24 dollar. Myten är intressant ur en legitimerande aspekt, menar Edwin G Burrows och Mike Wallace i sin prisbelönade mastodontbok om staden New Yorks historia från dess grundande fram till och med 1898. Myten visar att staden New Amsterdam, sedermera New York, inte grundades på erövring utan på förhandling och kontrakt. Samtidigt ger Minuits köp en vink om den kommers som kom att dominera stadens inre historia och som låg till grund för stadens starka ställning på Amerikas östkust. Minuits köp går väl inte att jämföras med bröderna Romulus och Remus insatser för staden Rom, men varje stad måste likväl ha en egen historia, och helst en god sådan.

De första människorna som man med säkerhet vet bodde på platsen där New York nu ligger är Lenape-stammen, och dess jord var "Lenapehoking". Lenape-stammen var dock inte fast bosatt, utan dess vistelser där var säsons- och årstidsbetingade. "Pearl street" på Manhattan har fått sitt namn efter de kullar av mussel-och ostronskal som Lenape-folket lämnat efter sig. De vita började tidvis dyka upp i området alltifrån Giovanni da Verrazzano, som år 1524 gjorde det första strandhugget. I september år 1609 besökte en engelsk sjöman, Henry Hud-

son ("Hudson River"), området. Han reste på uppdrag av det holländska ost-indiska kompaniet för att försöka finna en nordöstlig route till Orienten. Platsen gjorde djupt intryck på honom. "The land is the finest for cultivation that I ever in my life set foot upon", intygade han, "and it also abounds in trees of every description. The natives are a very good people; for, when they saw that I would not remain, they supposed that I was afraid of their bows, and taking the arrows, they broke them in pieces, and threw them in the fire". Han talar även om en plats vid floden "that is called *Manna-hata*".

En annan orsak till att holländarna lockades till regionen och orsaken till att de slog sig ned där var den rika tillgången på päls. Det dröjde inte heller länge innan området var fyllt av handlande och köpande vita som förstod värdet av att etablera sig i regionen. Det är också mot den bakgrunden historien om Minuits "köp" av Manhattan bör ses, som en blandning av kolonisation och kommers. Att krig blossade upp mellan indianer och vita med massakrer som följd – från båda hållen bör tilläggas – kommer därför inte heller som någon överraskning. Hela 1600-talet dominerades inte bara av ökade motsättningar mellan vita och indianer, utan även av att slavhandeln tog verklig fart i kolonin.

På 1660-talet gör sig brittenas närvaro allt mer gällande. Den åttonde september år 1664 kapitulerar New Amsterdam och kallas hädanefter New York och stadens fort, Fort Amsterdam, byter namn till Fort James. I och med kapitulationen hade holländarna förlorat en av sina viktigaste kolonier. I det sammanhanget kan nämnas en liten kuriositet. Som bekant kallades även och kallas än idag New York för Gotham, vilket är gammal anglosaxiska och betyder "getternas stad". Gotham var namnet på en by i Nottinghamshire, i närheten av Sherwood Forest, vars invånare var lite bakom, påstods det. Vid tiden för New Yorks grundande betecknade faktiskt frasen "man of Gotham" en däre, en tok, en lättlurad person. Men ordet "Gotham" hade även en mer positiv betydelse, ungefär motsvarande vår "trickster". Det var också den betydelsen som New York borna tog fasta på. Att sedan Batmans skapare valde namnet Gotham istället för New York är dock en helt annan historia som inte är relevant i detta sammanhang.

Under 1700- och 1800-talen expanderar handeln, och stadens infrastruktur och utseende i största allmänhet genomgår stora och avgörande förändringar. I och med det stora ekonomiska uppsvinget ökade också immigrationen. Under 1700-talet var det främst tyskar, irländare och skottar som kom till New York. Under 1800-talets andra hälft kom istället en ny grupp av immigranter: judar, italienare och kineser.

De två historieforskarna Edwin G Burrows och kollegan Mike Wallace har skrivit ett imponerande arbete. Arbetet tog också 20 år att slutföra, och detta är bara den första delen i "the definitive history of New York City". Med tanke på händelserna den 11 september år 2001 känns ändå orden fel. Saker och ting kan hända, såväl stora som små, som åter aktualiserar behovet av att se tillbaka och

fundera över vad som gick snett. Den kommers och det ekonomiska förutseende som Peter Minuits köp var ett uttryck för och som New York gjort till sitt varumärke ser vissa idag som en av orsakerna till den stora katastrofen.

Boken hade dock tjänat på att kortas ned eller delas upp i två volymer. Som den nu ser ut är den faktiskt ohanterlig, bokstavligen. Inbunden torde den väga 2–3 kilo, minst. På en mer saklig nivå går boken att kritiseras för att konsekvent utsluta de externa faktorer och händelser som också påverkat stadens historia. Det är dock ett medvetet val från författarnas sida men jag ställer mig ändå lite tveksam. Vad hände med det klassiska problemet rörande stadens förhållande till det omgivande landet? Att indianerna uppenbarligen spelade en stor, kanske avgörande roll för kolonistörernas planerande, organiserande och utförande av stadens grundande, genom att utgöra ett ständigt hot, tycker jag står helt klart efter en läsning av boken. I övrigt är boken narrativ och kronologiskt upplagd. Det är berättelsen om staden New Yorks segertåg författarna velat skriva, inte om dess interaktion med aktörer utanför och stora beroende av omvärlden. Bedömt utifrån detta har de lyckats med sin föresats.

Bo Eriksson

Jenny Beckman, *Naturens palats. Nybyggnad, vetenskap och utställning vid Naturhistoriska riksmuseet 1866–1925*, Atlantis, Stockholm 1999. 366 s.

Idag utgör Naturhistoriska riksmuseet med sin grandiosa byggnad i Frescati, norr om Stockholms innerstad, en viktig orienteringspunkt i det svenska landskapet av kunskapsinstitutioner. Med sina 8 000 m² utställningsyta och kvartsmiljon årsbesökare är Riksmuseet Sveriges största museum och en av landets mest välbesökta attraktioner. Till dess unika karaktär hör emellertid att det även bedriver omfattande forskning och intar en framträdande plats på det egna vetenskapsområdet. I stor utsträckning är det nämligen just kombinationen av utställning och forskning som har gett Riksmuseet dess särställning i den svenska museivärlden.

Så har det inte alltid varit. Fram till 1916 var museet beläget vid den livaktiga Drottninggatan, med sina många förbipasserande potentiella besökare och i direkt närhet till de andra vetenskapliga institutionerna mellan Observatoriet och Tekniska högskolan. Avvägningen mellan utställning och forskning var en delvis annan. I det avseendet kom den så kallade byggnadsfrågan, det vill säga den förhandlingsprocess som föregick och omgärdade Naturhistoriska riksmuseets utlokalisering till det fortfarande relativt lantliga Norra Djurgården, att spela en avgörande roll för skapandet av museets institutionella identitet. Den geografiska förflyttningen gav så att säga möjlighet till att både omstrukturera samlingarna och på ett grundläggande sätt omformulera museets roll och uppgifter.

Om detta har Jenny Beckman skrivit en lärd, välformulerad och mycket vacker

avhandling, framlagd vid Avdelningen för teknik- och vetenskapshistoria vid Kungliga tekniska högskolan. I avhandlingens empiriska centrum står just den utdragna och till synes torftiga administrativa byggnadsfrågan. Ur denna lyckas emellertid Beckman vaska fram och tydliggöra mer övergripande ställningstaganden, visa på principiellt viktiga interna stridigheter och därigenom ringa in den betydligt mer diffusa och svårgripbara frågeställningen rörande museets institutionella identitet. Härvidlag koncentrerar hon sig särskilt på det historiskt föränderliga förhållandet mellan museets utställnings- och forskningsverksamheter, vilket samtidigt framstår som avhandlingens genomgående grundtema.

Utifrån ett övergripande perspektiv som betonar kunskapens rumsliga aspekter och är inspirerat av nyare kulturgeografisk, vetenskapssociologisk och arkitekturteoretisk forskning, struktureras framställningen i tre delar: "Riket", "Staden" och "Huset". Från den övergripande nationella nivån, vilken diskuterar Riksmuseets relation till andra museer och vetenskapliga institutioner i samtiden, förs läsaren successivt ner på stadsplanerandets nivå, där vi lär känna de förhoppningar som var knutna till det visionärt planerade Frescati-området, för att slutligen konfronteras med själva byggnaden, dess arkitektoniska utsida och dess utställda innehåll. Varje del består i sin tur av två kapitel, där det ena behandlar museets forskningsfunktion, det andra museet som utställningsinstitution. Mer symmetriskt och välstrukturerat än så kan det knappast bli!

På så sätt visar Beckman att frågan om byggnadens geografiska lokalisering, likaväl som husets framsida och insida, låter sig förstås som materiella avtryck av en mångfald visioner och intressen som formulerades på skilda – ibland motstridiga, andra gånger samverkande – nivåer. På den övergripande nivån är det således av betydelse att beakta att det sena 1800-talet generellt innebar en förändringarnas tid för de tidigare relativt slutna museerna. Med demokratiseringen följde upprepade krav på ökad tillgänglighet för en bildningstörstande allmänhet. I detta läge, då museernas institutionella identitet i allmänhet var satt under debatt, kom framför allt den internationellt lanserade så kallade new museum idea – som förespråkade en markerad åtskillnad mellan museernas forsknings- respektive utställningsverksamheter – att fungera som ett argument i de naturhistoriska museernas strävan att varaktigt definiera den egna institutionens roll och funktion. Resultatet av denna omstöpningsprocess blev för Naturhistoriska riksmuseets del att forskningen generellt kom att betonas på publikutvändighetens bekostnad, vilket inte minst framgår av själva flytten från den centrala Drottninggatan till det relativt svårtillgängliga Frescati.

Överlag gäller att Beckman är väl inläst på de många forskningsområden som berörs. Hon introducerar på ett intresseväckande sätt den perspektivgivande mångdisciplinära forskningen kring vetenskapens rumsliga aspekter så som dessa har diskuterats av Steven Shapin, David Livingstone, Torsten Hägerstrand, Thomas Markus och Bill Hillier. Hon behärskar väl de museologiska och vetenskaps-

historiska forskningsfälten, där av tradition museologer främst har koncentrerat sig på konst- och kulturhistoriska museer, medan vetenskapshistoriker i större utsträckning intresserat sig för naturhistoriska museer. Därtill behandlas en rad, inte sällan komplicerade, frågeställningar rörande institutionalisering och professionalisering, vetenskapens nationalistiska tendenser, den moderna statens förhållande till den privata sfären, åskådningspedagogikens ställning, etcetera. Genom denna variationsrika och ofta snåriga forskningsterräng vägleder Beckman läsaren skickligt och till synes oansträngt. Noterna med dess väl valda litteraturhänvisningar bidrar på så sätt att komplettera den i övrigt lättsmälta och populärt riktade prosan. Möjligen skulle man som historiker ibland önska mer av problematisering och diskussion kring alternativa tolkningar i den löpande texten. Men då skulle samtidigt boken styras om till en delvis annan läsekrets än som nu är fallet. Och det är klart att en bok om Naturhistoriska riksmuseet bör sikta bortom fackhistorikernas begränsade läsekrets. Min poäng blir därför snarast att understryka avhandlingens allmänhistoriska intresse, mer än att kritisera dess populära tonfall. Det hela blir knappast sämre av att boken är rikt försedd med väl valda illustrationer och fyndiga bildtexter.

Per Wisselgren

Eero Carroll, *Emergence and Structuring of Social Insurance Institutions. Comparative Studies on Social Policy and Unemployment Insurance*, Swedish Institute for Social Research 38, Stockholm University, Stockholm 1999. 254 s.

Sociologen Eero Carrolls doktorsavhandling består av tre studier försedda med en gemensam inledning där teori- och metodfrågor dryftas. Avhandlingen har en jämförande inriktning och inkluderar hela 17 stater i den första respektive 18 i de båda följande delstudierna. I den första uppsatsen analyseras olika variabler som kan tänkas förklara introduktionen av de första socialförsäkringslagarna under perioden 1883–1935. Den andra studien behandlar arbetslöshetsförsäkringarnas uppbyggnad och förändring från 1930-talet och framåt. Här jämförs täckningsgrader och ersättningsnivåer i de fyra existerande olika lösningarna: frivilliga fackföreningsbaserade försäkringar med statsbidrag, riktade och behovsprovade statliga program, olika yrkesdifferentierade (korporativistiska) statliga lösningar och slutligen obligatoriska statliga försäkringar. Delstudien är inte historisk-komparativ i egentlig mening utan mer en kartläggning av systemens utformning; institutionella variationer diskuteras i ljuset av politiska och ekonomiska förändringar. Den avslutande uppsatsen prövar olika slags förklaringar, såsom vänsterpartiernas styrka, konstitutionell struktur och jordbrukets andel av arbetskraften, till arbetslöshetsförsäkringarnas utseende och förändring under efterkrigstiden.

Avhandlingen innehåller som brukligt är inom makrosociologin avancerade statistiska beräkningar av samvariationen mellan olika variabler. Dess värde för historiker, utöver mängden kunskap om olika försäkringssystem som förmedlas, ligger i den kontinuerliga teoretiska reflektionen kring den sociologiska forskningen om socialpolitikens framväxt och förändring. På det vida fältet tävlar några övergripande förklaringsperspektiv mot varandra; i dag heter de teoretiska huvudkonkurrenterna maktresurser, ett perspektiv som gärna förknippas med sociologen Walter Korpi och den forskning som bedrivs vid Carrolls institution i Stockholm, och institutionalism, en vag och vid skolbildning med sociologen Theda Skocpol som ett centralt namn. När maktforskarna fokuserar på olika klassbaserade kollektiva aktörers resurser – partier och intresseorganisationer – lyfter institutionalisterna fram statens administrativa kapacitet, politiska och administrativa eliters agerande och konstitutionella regelverk som viktiga förklaringar. Här tilldelas existerande institutionella ordningar, som t ex arbetslöshetsförsäkringens utformning, en självständig betydelse för kommande lösningar. Maktresursteoretiker tenderar å sin sida att se försäkringsinstitutioner som resultatet av tidigare politisk resursmobilisering; organiserade intressen och partier använder institutioner för att styra socialpolitikens utformning. Metoderna är lika olika som förklaringarna; institutionalisterna gör historiskt inriktade fallstudier medan maktresursforskningen gärna inriktas på statistisk analys av ett mindre antal variabler i ett stort antal fall.

I den första delstudien prövar Carroll den maktresursorienterade tolkningen som ser de tidiga socialpolitiska reformerna – såsom försäkring mot olycksfall i arbetet, sjukförsäkring och ålderspension – som den härskande elitens socialpacificerande strategi gentemot de framväxande fackliga och politiska arbetarorganisationerna. Författaren använder här en rad olika indikatorer, bland annat arbetarpartiers och fackliga landsorganisationers födelseår, bruttonationalproduktens per capita tillväxt och rösträttens omfattning, för att finna förklarande samhälleliga omständigheter. Historiker reser gärna invändningar mot fastställandet av sådana indikatorer – det är knappast givet att partigrundande är en bra variabel för att mäta inflytande. Carroll är dock medveten om dessa svårigheter och hans resonemang drar genomgående åt det institutionalistiska hållet. I alla delstudierna återkommer den sympatiska pläderingen för en fördjupad historisk-institutionalistisk forskning. Trots det utnyttjar Carroll sällan historikernas forskning i sina egna undersökningar, och ibland sviktar de historiska kunskaperna – exempelvis nämns (s 80f) ett liberalt statsråd från 1800-talets mitt vid namn Karl Gustaf Geijer när det sannolikt är skalden och historikern Erik Gustaf Geijer som åsyftas. Ett betydelselöst sakfel som detta pekar på att det svåra i att täcka stora ytor och samtidigt åstadkomma djupgående historiska undersökningar.

När det gäller socialdemokratins betydelse för reformerna kring sekelskiftet 1900 är Carroll försiktig i sina slutsatser. Det mönster som hans historiska ge-

nomgång och statistiska variabeltest ger är långt ifrån entydigt. Dessutom är författaren medveten om – och det är ingen läpparnas beaktelse – att de statistiska samband hans undersökningar finner inte är kausala.¹ Carroll betonar med rätta att statistiska analyser kan påvisa intressanta sammanhang och relationer men att det fordras historiska och kontextualiserande analyser för att klarlägga orsaksförhållandena mellan faktorerna. Det känns befriande att läsa en sociolog som tar historia på allvar, som förhåller sig skeptisk till över tid oföränderliga typologier för olika välfärdsstatsregimer – typologier som baseras på variabeltester och som inte tar hänsyn till de institutionella lösningarnas komplexitet och variation – och som inser att motivanalyser har ett förklaringsvärde. Man får hoppas att svensk sociologisk forskning om välfärdsstaten i framtiden ger större utrymme åt en forskning som tar nationsspecifika, historiskt partikulära och institutionellt strukturerade förhållanden på allvar.

Nils Edling

Harry Hendrick, *Children, Childhood and English Society 1880–1990*, Cambridge University Press, Cambridge 1997. 114 s.

Barns historia och barndomens historia är inte längre okända fält i historieforskningen. I historikern Harry Hendricks skrift *Children, Childhood and English Society 1880–1990* ges en översikt över den engelskspråkiga barn- och barndomsforskningen.¹ Genom att använda en tematisk indelning beskriver författaren olika förlopp som berört barn under de drygt senaste 100 åren. De teman som tas upp är föräldra- och barnrelationer, barn och sociala reformer, barn och skolan samt barn och fritid.

1. Vid disputationen (juni 1999) återkom en, som det föreföll, något konsternerad opponent, den amerikanske makrosociologen John Stephens, flera gånger till respondentens fräckhet att förneka statistiska variabeltesters värde som kausalförklaringar. Stephens menade uppenbarligen att mer omfattande statistiska beräkningar skulle visa maktresursperspektivets generella giltighet.

1. I svensk kontext är detta inte minst Tema Barns (Linköpings universitet) förtjänst. Men även på andra håll har det under de senaste åren skrivits och forskats i ämnet. Bl a finns följande forskning: Tema Barns forskningsprofil återfinns under deras hemsida <http://www.tema.liu.se/tema-b/>. Förutom denna forskning bedrivs forskning om barn och konsumtion på Etnologiska institutionen i Göteborg och på barnkulturcentrum i Stockholm. Dessutom har det publicerats flera avhandlingar om barn- och barndomshistoria, bl a Åsa Bergenheim, *Barnet, libido och samhället. Om den svenska diskursen kring barns sexualitet*, Grängesberg 1994; Susanna Hedenborg, *Det gåfulla folket. Barns villkor och uppfattningar om barnet i 1700-talets Stockholm*, Stockholm 1997; Christine Quarford, *Condillac, statyn och barnet. En studie i upplysningens filosofi och pedagogik*, Göteborg 1997; Karl Gunnar Hammarlund, *Barnet och barnomsorgen. Bilden av barnet i ett socialpolitiskt projekt*, Göteborg 1998; Martin Dribe, *Leaving Home in a Peasant Society. Economic Fluctuations, Household Dynamics and Youth Migration in Southern Sweden, 1829–1866*, Lund 2000. Vad som saknas är en sammanhållen översikt över den svenska forskningen.

Boken innehåller en intressant teoretisk ansats som uttrycks i inledningen. Författaren menar att barns historia måste studeras ur ett åldersperspektiv. Åldersrelationer är en viktig organiserande princip i samhället och ett begrepp som bör användas om man vill komma åt barns och barndomens historia (s 4). Begreppet synliggör relationen mellan barn och vuxna och visar på att barns villkor och barndomens historia måste studeras relationellt (precis som kvinnors villkor relateras till mäns i genushistoria). Då blir dessutom barns och barndomens historia en historia om maktrelationer. Hendrick anknuter i texten till ett socialkonstruktivistiskt perspektiv. Här är han dock inte lika tydlig som när det gäller åldersrelationerna. Det är inte en socialkonstruktivism där språket kommer före den materiella verkligheten. Snarare handlar det om ett intresse för det som är socialt producerat i barns och barndomens historia. Han är inte i första hand intresserad av den biologiska omogenheten, utan hur olika kontexter tolkat denna omogenhet. Samtidigt finns det i analysen spår av att den biologiska omogenheten har betydelse. Bl a knyter Hendrick an till Pamela Horns kritik av den relativistiska tolkningen av barnaga där hon säger att: "To youngster harshly disciplined [...] it was doubtless small consolation to know that this was taking place 'within the context' of communal culture" (s 27).²

Även om författaren fokuserar på åldersrelationer betyder det inte att andra organiserande principer såsom genus, social klass och etnicitet glöms bort. När det gäller familjestorlek, familjens ekonomi sociala reformer, skolan och konsumtionen spelar t ex den sociala klasstillhörigheten en stor roll. Detsamma gäller genusrelationerna. Det är ett genomgående tema i många av de barn- och barndomshistoriska studierna att flickor och pojkars barndom har sett mycket olika ut.

Översikten visar att det finns en hel del forskning om barn och barndom i perioden 1880 fram till andra världskriget när det gäller familjen, skolan och sociala reformer. Däremot finns det inte mycket skrivet om hur barn hade det under perioden efter andra världskriget. Ett annat ämne som är eftersatt av historiker är barns fritid. Vad innebär barns fritid? Hur skiljer den sig mellan barn i städer och på landet, och mellan flickor och pojkar? Hur har fritiden förändrats över tiden? Här finns flera intressanta frågor som historiker bör syssla med. Inte minst eftersom barn idag blir allt större konsumenter under sin fritid. Biobesök, video-uthyrning, dataspel, internet, ridlektioner, fotbollsträning, etc. Det finns många intressanta frågor om barn- och barndomshistoria kvar. Det Hendrick gör är att genom en översikt peka på de fält som hittills intresserat forskarna.

Forskningsöversikter är betydelsefulla. Att placera forskning i ett ämne inom

2. Den teoretiska ansatsen som jag finner mycket intressant och viktig för fortsatta barn- och barndomshistoriska studier presenteras närmare på annat håll. I en analys av hur barn på sjukhus i England har hanterats under 1900-talet har Hendrick fortsatt försöka komma åt barnens röst. Studien presenterades våren 2001 på högre seminarier vid Ekonomisk-historiska institutionen, Stockholms universitet.

en ram och presentera den översiktligt är ingen lätt uppgift. Serien "New studies in Economic and Social history" tar översikterna på allvar. På drygt 100 sidor ges en forskningsöversikt över ett specifikt ämne. Dessutom finns det i dessa skrifter en kommenterad bibliografi som gör det lätt för läsaren att hitta den litteratur som just hon eller han är intresserad av. Böckerna passar som ingångar till specifika ämnesområden, men bör också kunna användas som kurslitteratur. Det vore önskvärt att något svenskt förlag gjorde en liknande satsning.

Susanna Hedenborg